

A moldvabányai rovásírásfeliratról és keletkezésének háttéréről

Egyik észak-moldvai utam során, 2005. június 14-én a moldvabányai gótikus templomrom tornyának délnyugati támpilléren, mintegy 2,5–3 méter magasban, több jelből álló rovásírásfeliratot vettem észre a fálvakolaton (1. kép). Hazatérve, a feliratról készített fényképfelvételeket megmutattam Kósa Ferenc és Ráduly János rovásírás-szakértőknek, akik megállapították, hogy a képeken valóban magyar (székely) rovásírásjelek láthatók, amelyeket egy kéz írt. Mindketten úgy vélték, hogy a felirat minden bizonnyal a legkorábbi székely rovásírás- emlékeink közé tartozik, és a pontos leírás végett további helyszíni vizsgálatokat igényeltek.

Moldvabányára csak egy évvel később, 2006. augusztus 18-án jutottam el ismét. Ekkor a templomromot Ráduly Jánossal együtt kerestem fel újra, aki megvizsgálta a jeleket, elkészítette pontos rajzolatukat (2. kép), majd a helyszíni vizsgálat nyomán megírta beszámolóját,¹ de a három sorban álló 24 graféma lehetséges olvasatával nem próbálkozott. Ennek elkészítése ugyanis nehéz, hiszen a felirat alig tartalmaz magánhangzókat, egyik-másik jelnek két hangértéke is lehet, van olyan jel is, ami nem fordul elő az eddig ismert emlékekben, az amúgy jól

1. kép

¹ A moldvabányai ferences templom régi rovásjegyei.

látható betűjelek néhol romlottak – következésképpen a felirat „megfejtése” minden bizonnyal a jövő szakembereinek lesz a feladata.

Magam a felfedezés óta eltelt évben tanulmányoztam a Moldvabányára és az itt található volt ferences templomra vonatkozó tekintélyes román és magyar szakirodalmat, a közzétett történeti forrásokat, hogy minél

többet tudjak meg a felirat lehetséges művelődéstörténeti hátteréről.² Magára a felírtára vonatkozóan sehol nem találtam forrásadatot, noha a nevezetes templommal számos szerző foglalkozott építészettörténeti, művészettörténeti és régészeti szempontból.

A moldvabányai Nagyboldogasszony tiszteletére szentelt 15. századi katolikus templom építésére vonatkozóan, amelynek egyik támpillérén a rovásírásemlék található, alapvetően fontos dokumentum az a latin nyelvű felirat, amely a templom szentélyének falán a 17. században még olvasható volt, és amelynek szövegét a század derekán több vizitátor is azonos formában örökítette meg. Elsőként a Moldvát vizitáló Petrus Deodatus Bakšić szófiai püspök jegyezte fel 1641-ben³, majd 1643-ban Bartolomeo Bassetti olasz minorita szerzetes⁴ és 1646-ban Marcus Bandinus marcianopolisi érsek, a Codex Bandinus szerzője⁵ is lemásolta. A három szerző által⁶ egybevágó formában közölt sírfelirat szövege a következő: „ANNO MCCCCX. HOC TEMPLUM IN HONOREM B. M. V. DEDICATUM AB ILL[USTRISS]IMO PRINCIPE ALEXANDRO AEDIFICATUM EST, UNA CUM MONASTERIO MOLDAVIENSI, CUIUS PIAE MEMORIAE CONIUX MARGARITA, SUB FONTE BAPTISMATIS SEPULTA EST.”⁷

A templomépítésről is hírt adó epitáfium, bár első olvasásra világosnak tűnik, mégis megválaszolatlan kérdések sorát veti fel. A benne szereplő 1410-es évszámról nem lehet tudni, hogy a templomépítésre vagy a fejedelemasszony halálának évére vonatkozik-e, sőt még az sem, hogy egyáltalán hiteles-e. A templom építési idejét nem jelölheti, ugyanis 1413-ban, amikor a lengyel király és királyné Moldvabánya püspöki székhellyé való nyilvánítását kéri Rómától, úgy tájékoztatják a pápát, hogy a fejedelmi székhelyen két katolikus templom van: az egyik a Szentháromság, a másik pedig Szent Péter és Pál tiszteletére szentelve.⁸ (Egy a városon kívül álló Szent Péter és Pál-templomról későbből is vannak adataink⁹, tudjuk például, hogy ezt a

A radocsányi rovásfelirat

2. kép

² Stúdiumaim eredményét a *Moldvabánya magyar emlékei* című nagyobb tanulmányomban foglaltam össze, amelynek megjelenése a Székelyföld folyóiratban várható.

³ Benda Kálmán (szerk., bev., jegyz.): *Moldvai csángó-magyar okmánytár*. I–II. Bp. Magyarországi Kutató Intézet 1989. I. 220. (A továbbiakban: *Okmánytár*); Holban Maria (red.): *Călători străini despre Țările Române*. Vol. V. Buc. 1973. 240. (A továbbiakban: *Călători străini...*); Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*, 6. bőv. kiad. Bp. 2001. 276.

⁴ *Diplomatarium. Italicum. Documenti raccolti negli archivi italiani*. Vol. II. 1930. 343–351. (A továbbiakban: *Diplomatarium...*); *Călători străini...* V. 175–188; *Okmánytár...* I. 247–259.

⁵ P. Benedek Fidé: *Ferences kolostorok*. Tanulmányok. Sajtó alá rendezte és az előszót írta Sas Péter. Csíkszereda 2005. 223; *Okmánytár* I. 396.

⁶ A három egymástól független lejegyzés külön-külön életet élt, és a szakirodalom sokáig bizonytalan volt abban, hogy kitől is származik az azóta eltűnt sírfelirat 17. század közepi feljegyzése. Vasile Drăguț művészettörténész például a Petrus Deodatus Bakšić-féle lejegyzésre hivatkozik, és azt írja, hogy Virgil Vătășianu tévesen tulajdonítja a lejegyzést Marcus Bandinusnak. Lásd Drăguț, Vasile: *O pictură murală exterioară regăsită la Baia*. Monumente istorice și de artă. 1975. 60. 3. jegyz.

⁷ A latin szöveg fordítása: „1410. E templom a Boldogságos Szűzanya tiszteletére van ajánlva; Sándor vajda dicső fejedelm építtette a moldvai kolostorral együtt, akinek kegyes emlékezetű Margit felesége a keresztelőkút alatt van eltemetve.”

⁸ Domokos: *i. m.* 51.

⁹ Lásd pl. P. Deodatus 1641-es és B. Bassetti 1643-as jelentéseit. *Okmánytár* I. 248. és 254.; *Călători străini...* 183. és 241.

régi templomot a 17. század első felében tatárok pusztították el, de a viszonylag épen maradt sekrestyéjét kápolnaként még ezután is használták.) Amint látjuk, az 1413-as folyamodványban még nem történik említés az akkortájt felépült, de talán inkább csak épülőfélben lévő Nagyboldogasszony-templomról, ellenben szó esik benne egy Szentháromság-templomról, amelyről később nincs adatunk. De mivel tudjuk, hogy a Nagyboldogasszony-templomnak mindig is volt egy Szentháromságnak szentelt oldalkápolnája a templom déli oldalán, kézenfekvő azt feltételezni – amint ezt Carol Auner (Auner Károly) is teszi¹⁰ –, hogy az épülő új, nagyobb templomba beépítették a régi Szentháromság-templomot, ami így oldalkápolnává vált, de megőrizte a régi patrociniumot. 1410-ben tehát az új templom semmiképpen nem lehetett még készen. Az egyháztörténész Auner az 1417–1420 közötti évekre teszi az építés valószínű idejét.¹¹ Szinte bizonyos az is, hogy a templom építésének köze volt Moldvabánya püspöki székhelyé nyilvánításához is, ami egy az egész térségre kiterjedő hosszas diplomáciai huzavona után végül is 1423-ban következett be. A 17. század elején egy Moldvában járó olasz ferences misszionárius, Paolo Bonnici da Malta 1632-ben azt írja a Hitterjesztés Szent Kongregációjának, hogy Alexandru cel Bun¹² uralkodása idején (1400–1432) sok katolikus templomot építettek Moldvában: egyet-egyet Szeretvásáron (itt püspöki székhelyként), Kutnárbán és Moldvabányán, kettőt Szucsávában, Bákóban pedig templomot és ferences kolostort. Amint a jelentéstevő írja, a moldvabányai templom a Boldogságos Szűz tiszteletére van szentelve („dedicata pure alla Beata Vergine”), három mellékoltára is van, ide van eltemetve a fejedelemasszony is.¹³

Noha ez közvetlen módon oklevelekkel nem igazolható, de a román és a magyar szakirodalom egyöntetűen úgy véli, hogy Alexandru cel Bun a Nagyboldogasszony-templomot és az építáfiamban is említett hozzá tartozó kolostort a ferencesek számára építtette, bár amint láttuk, a 15. századi Moldvában alig beszélhetünk a ferencesek folyamatos jelenlétéről. A román történészek, művészettörténészek is megállapítják, hogy a gótikus építészeti formák Kárpátokon kívüli elterjedésében a katolikus kolostorok fontos szerepet játszottak, amit a Moldvabányán épített gótikus templom romjai szemléltetnek.¹⁴ Fontos megemlíteni, hogy a templom Nagyboldogasszony patrociniuma, az oltárképek – 17. századi leírásokból ismert – dedikációi, valamint a templomberendezés egésze erős ferences szellemiségről, legfőképpen a ferencesek nagyfokú Mária-tiszteletéről tanúskodik.

Az építáfiamban szereplő adatok kapcsán talán az a legnagyobb kérdés, hogy ki is volt a „Margarita” néven említett fejedelemasszony, és hogy valóban 1410-ben halt-e el. Lehetséges-e vajon, hogy a templomot a férje épp az ő hamvai fölé emeltette? A magyar történettudomány azt emlegeti, hogy Alexandru cel Bun első felesége Losonczi Margit (Losonczi István erdélyi vajda leánya) volt¹⁵, de ez a vélemény mindenekelőtt a *Codex Bandinus* által közölt sírfeliratra alapozódik. A román történészek egy része, még ha – ugyancsak Bandinus alapján – el is fogadja azt, hogy Alexandru cel Bun első felesége egy Margit nevű katolikus nő volt, ezt a személyt, Nicolae Iorga nyomán egymás adatait átvéve, mind lengyel származásúnak tartja, de egyebet nem tudnak róla mondani.¹⁶ Virgil Vătășianu, a neves művészettörténész – ugyancsak

¹⁰ Auner, Carol: *Episcopia de Baia*. Revista Catolică IV. 1915. I. 101.

¹¹ Uo.

¹² A szövegben „Stephano il Bono” szerepel, ami nyilvánvaló tévedés. Lásd *Okmánytár* I. 172. 3. jegyz.

¹³ Uo. 172.

¹⁴ Giurescu, C. Constantin: *Istoria Românilor*. Vol. I–III. 1942–1944. Buc. Ediția 4. Vol. II. 1943. II. 713; Vătășianu, Virgil: *Istoria artei feudale în țările române*. Vol. I. *Arta în perioada de dezvoltare a feudalismului*. Buc. 1959. 306–307.

¹⁵ Lásd pl. *Okmánytár* I. 536, 16. jegyz.; Domokos: *i. m.* 48; Benedek: *i. m.* 207.

¹⁶ Az újabb szerzők is N. Iorgára hivatkoznak. Így például a *Călători străini...* sorozat is „lengyelországi katolikus nő”-nek mondja (*Călători străini...* V. 240, 201. jegyz.), a moldvabányai templom külső freskóit ismertető művészettörténész Vasile Drăguț pedig hasonlóképpen (*i. m.* 59).

Bandinusra alapozva – nagy monografikus munkájában azt állítja, hogy a fejedelem első felesége egy Margit nevű „külföldi” nő volt, a második az 1418-ban elhalt Ana (román nevén: Neacşa), a harmadik pedig a lengyel Ringala.¹⁷ Lehet azonban, hogy közelebb jár az igazsághoz Auner Károly egyháztörténész, amikor azt fejtegeti, hogy Alexandru cel Bunnak nem is volt Margit nevű felesége. Szerinte a jóval később, a 16. század derekán elkészített, tévedésekkel teli, több anakronizmust is tartalmazó moldvabányai epitáfium hibásan Alexandru cel Bun „feleségének” (coniux) mondja a fejedelem nagyanyját, az 1377-ben Szeretvásáron kolostort alapító Margitot, akinek maradványait 1551-ben hozták át Moldvabányára az összeomlott szeretvásári templomból.¹⁸ Aunerrel egyetértve, C. C. Giurescu és mások is azt állítják, hogy Alexandru cel Bun első felesége egy Ana (Neacşa) nevű román nő volt, akivel már uralkodásának második évében, 1402-ben együtt élt (ezt bizonyítja a voroneci kolostor freskója is), és aki 1418-ban halt meg. Őt egy második (a lengyel Ringala), sőt egy harmadik (a román Marina) feleség is követte.¹⁹ A tévedések kútfejeül szolgáló nevezetes moldvabányai sírfelirat kapcsán már a 19. század végi történészek is felvetették, hogy az nem korabeli, hanem csak utólagos, 16. századi készítmény, voltaképpen emléktábla²⁰, amit a 17. századi vizitátorok (Petrus Deodatus Bakšić, Bartolomeo Bassetti, Marcus Bandinus stb.) és nyomukban a 20. századi történészek is eredetinek, következésképpen hitelesnek fogtak fel.

Moldvabánya történetének igen jelentős eseménye volt az 1467. dec. 15-ére virradó éjszakan Mátyás király és Ștefan cel Mare hadai között lezajlott moldvabányai csata, amelyben mindkét fél súlyos veszteségeket szenvedett. A hajnalig tartó kegyetlen éjszakai harcban, amely magában a városban zajlott, és amelynek során a magyar király is lándzsasebet kapott, a várost felgyújtották, és a lángokban a Nagyboldogasszony-templom is megégett.²¹ Azt, hogy pontosan milyen mértékű volt a templom ekkori pusztulása, nem tudni, de a későbbiekben komoly javításokat végezhettek rajta, hiszen a 17. századi források már úgy tudósítanak róla mint Moldva legszebb katolikus templomáról. A templom részletes leírását megtaláljuk a 17. századi misszionáriusi jelentésekben.²² Ezekből kiderül, hogy a Nagyboldogasszony-templom ez idő tájt Moldva legszebb, értékes kegyszerekkel is gazdagon ellátott katolikus temploma volt. „Nincs párja Moldvában e templomnak” – írta róla a *Codex Bandinus* 1648-ban.²³

A moldvai katolikus lakosság száma a háborúk és a járványok következtében a 16. és 17. században erősen megapadt, korábbi fa- és kőtemplomaik java része elpusztult. (Paolo Bonnici da Malta 1632-es jelentésében például leírja, hogy Ștefăniță Rareș vajda, aki 1517–1527 között uralkodott, az ortodox püspökök és papok tanácsára átkereszteltette a katolikusokat, ágyúval romboltatta le templomaikat, és csak a moldvabányai katolikus templomnak kegyelmezett meg, annak is csak az oda eltemetett fejedelemasszony iránti kegyeletből. A nevezett misszionárius azt is megjegyzi, hogy a vajda halála után sokan visszatértek a katolikus hitre, mások pedig eretnekekké – értsd: huszitákká – lettek.²⁴) Az 1672-ben kitört lengyel–török háború következ-

¹⁷ Vătășianu: *i. m.* 311.

¹⁸ Auner: *i. m.* 98. és 127.

¹⁹ Giurescu: *i. m.* I. 523–530.

²⁰ Erről lásd Auner: *i. m.* 98.

²¹ Auner: *i. m.* 120–121; Benedek: *i. m.* 224.

²² Bernardino Quirini missziós püspök 1597-ben, Fra Franco Pastis di Candia katolikus pap 1622-ben, Benedetto Emanuel Remondi minorita szerzetes 1636-ban, Petrus Deodatus szófiai püspök 1641-ben, Bartolomeo Bassetti minorita 1643-ban, Marcus Bandinus martianopoli érsek 1648-ban ír a moldvabányai Nagyboldogasszony-templomról. Leírásaik megtalálhatók a csángó okmánytárban (*Okmánytár, i. m.*) és a *Călători străini despre țările române* sorozat 5. kötetében (*i. m.*).

²³ Domokos: *i. m.* 364; *Okmánytár* I. 396.

²⁴ *Okmánytár* I. 172.

tében egész Moldva hadszíntérré változott, a török–tatár és a lengyel–kozák csapatok egyformán pusztították az itteni értékeket, a lakosság a hegyekbe és a szomszédos országokba menekült. A háborús pusztításoknak végül Moldva legszebb katolikus temploma, a moldvabányai Nagyboldogasszony-templom is áldozatul esett. A templom pusztulásáról több forrásból is értesülünk.

Ekkortájt a Moldvabányán 18 évet szolgáló Vito Pilutio da Vignanello konventuális ferences szerzetes, aki egyszersmind a moldvai misszió prefektusa volt, maga is igen nagy nyomorban élt, és 1675 februárjában a kozákok elől menekülve a település környéki erdőkben bujdosott.²⁵ Ilyen viszonyok között érthető, hogy Johannes Baptista Berkuce moldvai származású misszionárius 1678 első felében arról tudósította a Hitterjesztés Szent Kongregációjának titkárát, hogy a pestisjárványok következtében Moldvabányának már csak 50–60 katolikus lakosa van. A templomhoz tartozó szőlők is elhagytak, nincs, aki megdolgozza őket, így az egyház is teljesen jövedelem nélkül van. A be nem fizetett adók fejében a vajda emberei korábban még a szentségtartót is elvitték, amit később ő váltott vissza.²⁶ Giovanni Battista Volponi Moldvabányán szolgáló misszionárius 1685. december 1-jén helyben kelt jelentésében arról ír, hogy 1684 júniusában a tatárok megrohanták a várost, sok embert megöltek, másokat rabságba hurcoltak, a lakosság többi része az erdőbe menekült, ő maga is velük tartott, és csak öt hét után mertek visszajönni. Ugyanekkor egy rablóbanda a templomban elrejtett kegytárgyakat és a lakosok megmaradt holmiját vitte el. A következő évben a lengyel hadseregben harcoló fellázadt kozákok rabolták ki a várost.²⁷ Ugyanez a misszionárius 1687. január 15-én már Erdélyből jelenti, hogy egy újabb tatár támadás elől híveivel előbb a Moldvabánya környéki erdőbe menekült, majd miután többhónapi bujkálás után az élelmük elfogyott, Erdélybe húzódtak, ahol előbb faluról falura járva koldultak, míg végül több hívével együtt a Kornis család befogadta őket. Otthon Moldvabányán – és más moldvai városokban is, például Szucsáván és Nemcen – minden elpusztult, a templomnak és a házaknak már csak a pusztá falai állnak.²⁸ Az 1692-ben Rómában tartózkodó, előbb már idézett Johannes Baptista Berkuce a Hitterjesztés Szent Kongregációja által összeállított kérdőívre válaszolva egy helyen azt írja, hogy Moldvabánya kőtemploma, amit Margit fejedelemasszony építtetett, leégett, és csak a falai állnak.²⁹ Ugyanebben az évben Francesco Antonio Renzi da Stipide konventuális ferences misszionárius Ilyvóból (Lvovból) keltezett levelében arról tudósítja a missziós szervezet titkárát, hogy Moldvabánya teljesen pusztá, mind a katolikus, mind az ortodox templom leégett, a moldvabányai és a szucsávai katolikusok a hegyekbe és a bukovinai Hosszúmezőre menekültek, a volt moldvabányai Gross nevű káplán pedig most a megmaradt nemci katolikusok között szolgál.³⁰ 1700 februárjában egy lengyel utazó Moldvabányán csak elhagyott templomot és néhány kalyibát talált.³¹

A hajdan püspöki székhely Moldvabánya katolikusai tehát a 17. század végére teljesen eltűntek, házaik, templomaik is megsemmisültek. Előbb a Szent Péter és Pál tiszteletére szentelt középkori, vélhetően ugyancsak gótikus stílusú kőtemplomuk pusztult el valamikor a 17. század elején, majd a század végén a településsel együtt megsemmisült a Nagyboldogasszony-templom is, amit nemcsak Marcus Bandinus mondott a legszebb moldvai templomnak, hanem

²⁵ Uo. II. 696.

²⁶ Uo. II. 687.

²⁷ Uo. II. 705.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo. II. 711.

³⁰ Uo.

³¹ Panaitescu: *Călători poloni în Țările Române*. Buc. 1930. 83. Idézi Ciurea, Dumitru: *Noi contribuții la istoricul orașului Baia*. Studii și cercetări științifice. Științe sociale (Iași) VI. 1955. 3–4. 39.

még sokan mások is, és amelynek belső berendezése számos művészet- és művelődéstörténeti vonatkozású értéket tartalmazott.³²

Amint a fentiekből kitűnik, a rendelkezésre álló, fentebb röviden ismertetett történeti adatok voltaképpen nem teszik lehetővé, hogy a rovásírásfelirat keletkezési korára és a készítés egyéb körülményeire következtessünk. Csak annyit állíthatunk bizonyosan, hogy a támpillér, amin a felirat van, egyidős a 15. század elején épült templommal. (E tekintetben Virgil Vătășianu azt írja, hogy az egyszerűen, de tökéletesen tervezett templom külső támpillérei mindig a sarkoknál és a belső boltívek tartóköveivel szemben helyezkednek el,³³ eszerint tehát fel sem merül, hogy a templom, a torony és a pillérek ne lennének egykorúak.)

Amint láttuk, a történelem folyamán a templom körül több ízben is voltak háborús pusztítások (1467-ben, az 1680-as években ismételt is), de a torony újravakolására sohasem került sor, hiszen a déli oldalon lévő, biztosan a 15. század első felében készült Szent Kristóf-freskó³⁴ – nyomokban bár – de máig megmaradt. Márpedig a freskó alatt ugyanolyan jellegű vakolat van, mint amilyenbe mellette a rovásírásfeliratot is belevésték. Az viszont természetesen elképzelhető, hogy a feliratot valamikor később írták a vakolatba, amire azért is gondolhatunk, mert a felirat legszéle a támpillérről már átnyúlik a torony falára, sőt talán arra is lehet gondolni, hogy a rovásírás készítője azért nem vésett magára a toronyra, mert a már ott lévő freskót tartotta tiszteletben. Ennek ellenére talán mégis megkockáztatható, hogy a támpillér rovásírásfeliratának legvalószínűbb keletkezési ideje ugyancsak a 15. század, sőt talán annak első harmada, vagyis a templom és a freskó keletkezésének kora. Erre utal a rovásjelek igen archaikus jellege, a magánhangzók többségének jelöletlensége, valamint az egyéb korabeli magyar leletek (pl. a Szent László-alakos kályhacsempék³⁵) felbukkanása is. A magyarság (székelység?) moldvabányai jelenlétére vonatkozó adatok ugyancsak a rovásírás 15. századi keletkezését valószínűsítik. Mátyás moldvai hadjárata (1467) után a magyar etnikum visszaszorulóban volt egész Észak-Moldvában, így a 15. és 16. század fordulóján Moldvabánya lakosságának zöme is már inkább katolikus szász és görögkeleti román volt. A 17. századból ismét adatolható magyar jelenlét talán későbbi (székely?) bevándorlásnak tulajdonítható, ami akár Moldova más részeiről, akár Erdélyből megtörténhetett.³⁶

A moldvabányai mellett a szakirodalom tud még egy másik moldvai rovásírásemlékről is, aminek azonban értelmezése, sőt hitelessége is kérdéses. A Moldvabányától alig 4–5 kilométernyire, a falu tőszomszédságában (!) található Rădășeni (Radocsány) határában, egy Cucuteni A jellegű újabb kőkori település felszínén egy kőbalta került elő, amelyre karcolva egy jobbra

³² Így vélekedett például Piluzi Vitus apostoli helynök is, amikor 1668-ban azt írta, hogy Moldvában a moldvabányai után a kútnári templom a legszebb. Lásd Domokos: *i. m.* 510, 10. jegyz.

³³ Vătășianu: *i. m.* 312.

³⁴ A 15. századi freskóról ismertetés jelent meg egy román szaklapban Vasile Drăguț román művészettörténész tollából. Lásd Drăguț: *i. m.* 59–60.

³⁵ Az 1967–1980 között Moldvabányán végzett román régészeti ásatások két résztvevője, a Lia Bătrîna–Adrian Bătrîna szerzőpáros a romániai rendszerváltás után, 1990-ben egy szakfolyóiratban tanulmányt tett közzé a Szent Lászlót ábrázoló erdélyi és moldvai kályhacsempékről. Az ismertetett 13 kályhacsempé közül 7 Moldvabányáról származik, a többiek Besztercéről (1), Székelykeresztúrról (2), az udvarhelyszéki Csekefalváról (1) és az ugyancsak Kárpátokon kívüli Jászvásárról (2 töredék) kerültek elő. A moldvabányai csempéket maga a két kutató találta meg a moldvabányai katolikus templomtól északkeleti irányban végzett ásatások során. Ezen a helyen 5 lakás maradványait tárták fel, és ezek egyikében, egy 1476–1477 táján épített épületben egy gótikus kályhát találtak, amelynek 7 csempedarabja a Szent László-legendaciklusba tartozó jeleneteket (a kun üldözése, pihenésjelenet) ábrázolt. Lásd Bătrîna, Lia–Bătrîna, Adrian: *Legenda „eroului de frontieră” în ceramica monumentală din Transilvania și Moldova*. Studii și cercetări de istorie veche și arheologie XLI. 1990. 165–183.

³⁶ Tudjuk például, hogy a mértéktelen adók elől menekülve már az 1490-es években jelentős székely tömegek érkeztek Moldvába, és a kivándorlás a 16. században is folytatódott. Erről bővebben Auner Károly: *A romániai magyar telepek történeti vázlatja*. Temesvár 1908. 19. és Auner: *i. m.* (1915) 124–125.

rt g ö rt ö rt g ö rt ö rt g ö rt ö rt g ö sz dsz

3. kép

ményre, hogy a csángó (és székely) nyelvjárás 'metsz', 'ró' jelentésű „ír” lexémája – az „urk” – „uruk” ('lasszó', 'hurok'), a „dzsepü” ('gyapjú'), a „kórhány” ('domb', 'kisebb hegy') szavakkal együtt – egyes kutatók szerint kun-kipcsak eredetű.³⁷ Ennek a ténynek esetünkben azért lehet jelentősége, mert eszerint – amint ezt a turkológus Aydemir Hakan⁴⁰, régebbi kutatókra is hivatkozva⁴¹ feltételezi – a kunoknak talán lehetett valamiféle kapcsolatuk a székely rovásírással. Ennek konkrét bizonyítására, a különféle történeti híradások felsorakoztatása mellett, Aydemir Hakan közöl egy Karcag környéki kun temető egyik sírjából előkerült bronz csatkarikán található kun rovásjeleket a lehetséges olvasattal együtt.⁴² A jelek szemmel láthatóan hasonlítanak a székely rovásírás jeleire, így „rokonságuk” a moldvabányai felirattal egészen szembeötlő (3. kép).

A kun eredetű jövevényszavak megléte egyébként a csángó nyelvjárásban a középkori moldvai magyarság és a még nem asszimilálódott kun etnikum 14–15. századi együttélésével magyarázható. A román és magyar történészek, nyelvészek közül többen is vélekednek úgy, hogy a tatárjárással Moldva kun népessége nem semmisült meg azonnal, így bizonyos helyeken még a 15. században is jelentős kun lakosság is élt, amely az idők folyamán a többi keleti eredetű néptörzsekkel – pl. a tatárokkal – együtt beolvadt a románságba. A kunok tatárjárás utáni moldvai jelenléte a megtérítésükre vonatkozó későbbi okleveles adatokkal, bizonyos turáni eredetű román családnevek meglétével,⁴³ továbbá a nagy számban előforduló „tatár” elnevezésű helynevekkel is bizonyítható, ez utóbbiak ugyanis az Aranyhorda kun-kipcsak etnikumaira utalnak. A moldvabányai rováslelék esetleges kun kapcsolatai kapcsán tehát a 'ró', 'vés' jelentésű „ír” lexéma kun eredete mellett azzal is számolnunk kell, hogy a 15. században akár Moldvabányának és környékének is lehetett még kun lakossága.

³⁷ Csallány Dezső: *A székely-magyar rovásírás emlékei. A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve*. III. 1963. 109–110. A közlemény ismertetése: László Attila: *Rovásfelirat Moldvából*. *Korunk* XXVIII. 1969. 10. 1467.

³⁸ Csángó nyelvjárásban: D'R'SZ 'Z 'SZ IGÁSZ: Azaz: „Deres az és igás.”

³⁹ Lásd Aydemir Hakan: *Kun-kipcsak elemek a moldvai csángó nyelvjárásban*. *Magyar Nyelv* XCVIII. 2002. 2. 198–211. Álláspontjának megfelelően a szerző nem tartja valószínűnek a magyar „ír” szó honfoglalás előtti származtatását.

⁴⁰ Uo. 206–207.

⁴¹ Gyárfás István: *A jázskunok története*. II. Kecskemét 1873. 285–286; Selmecezi László: *Régészeti-néprajzi tanulmányok a jázskokról és kunokról*. Debrecen 1992.

⁴² Aydemir Hakan: *i. m.* 207–208.

⁴³ Például Balaban, Basarab, Coman, Talabă, Toxabă stb. Erre vonatkozóan lásd Victor Spinei: *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX–XIII*. Iași 1999. 311.